

رویکردهای مختلف در سیاستگذاری و برنامه‌ریزی اوقات فراغت جوانان

دکتر محمود جمعه‌پور*

چکیده

در این مقاله با توجه به اهمیت موضوع جوانان بویژه در کشور ما که از جمعیت جوانی برخوردار است به یکی از موضوعات مهم، یعنی اوقات فراغت پرداخته شده‌است. چگونگی گذران اوقات فراغت بازتابی از شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر جامعه است و برنامه‌ریزی برای استفاده مطلوب از این اوقات بویژه برای نسل جوان می‌تواند تاثیر قابل توجهی در بهبود کیفیت زندگی اجتماعی و اقتصادی جامعه داشته باشد. با توجه به این اهمیت در این مقاله ابتدا تعریف اوقات فراغت از دیدگاه‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته است. سپس نقش‌های مختلفی که اوقات فراغت می‌تواند داشته باشد بررسی شده‌است و براساس نقشی که برای این اوقات در نظر می‌گیرند، در بستر شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ارزشها و

* - عضو هیات علمی دانشگاه علامه طباطبائی.

اولویتهای حاکم رویکردهای مختلف به چگونگی گذران اوقات فراغت از دیدگاه نظری مورد بررسی قرار گرفته است.

کلید واژه‌ها: گذران اوقات فراغت، رویکردها و سیاست‌ها، جمعیت جوان، توسعه اجتماعی.

مقدمه:

موضوع اوقات فراغت و جوانان امروزه در بسیاری از جوامع به عنوان یکی از مسائل اساسی در برنامه‌ریزی و هدایت جامعه و بهبود کیفیت زندگی اجتماعی مطرح می‌باشد. کشورهای مختلف بسته به سطح توسعه اجتماعی و اقتصادی خود کم و بیش به این موضوعات توجه می‌کنند. چنانکه در کشورهای توسعه یافته مسئله برنامه‌ریزی اوقات فراغت و اتخاذ خط و مشی مناسب در جهت استفاده بهینه از این اوقات جایگاه ویژه‌ای در برنامه‌ریزی در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی دارد. در کشورهای در حال توسعه نیز ضرورت توجه به اوقات فراغت و برنامه‌ریزی برای آن آشکار شده است. این موضوع که برنامه‌ریزی در جهت گذران اوقات فراغت می‌تواند به حل بسیاری از مسائل اجتماعی و اقتصادی کمک نماید و عدم توجه به آن می‌تواند این جوامع را با مشکلات مختلفی روبرو سازد، تا حد زیادی برای برنامه‌ریزان و اداره‌کنندگان جامعه روشن شده است.

ضرورت توجه به اوقات فراغت و اتخاذ رویکردهای مناسب نسبت به آن در کشورهای در حال توسعه که اکثریت جمعیت آنها را قشر جوان تشکیل می‌دهد، به مراتب بیش از کشورهای توسعه یافته است. در واقع در این کشورها بین گذران اوقات فراغت و موضوع جوانان رابطه‌ای متقابل و قوی برقرار است و می‌توان این موضوعات را دو روی یک سکه به حساب آورد. توجه به قشر جوان و برنامه‌ریزی برای تربیت، هدایت و آماده‌سازی آنان برای وارد شدن به جامعه و پذیرفتن وظایف و مسئولیت‌های اجتماعی و اقتصادی به معنای برنامه‌ریزی برای اوقات فراغت آنان نیز هست. و برعکس رویکرد مناسب به اوقات فراغت به منزله توجه خاص به امور جوانان می‌باشد. بنابراین اتخاذ رویکرد مناسب به موضوع اوقات فراغت جوانان با توجه به شرایط حاکم بر جامعه، نقش مهمی در دستیابی به توسعه و گذار از شرایط ناپایدار اجتماعی و اقتصادی به وضعیت پایدار و مطلوب دارد.

با توجه به اینکه اوقات فراغت تحت تأثیر عوامل مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و جمعیتی قرار دارد. سیاست‌گذاری و انتخاب خط و مشی مناسب نیازمند توجه به ابعاد مختلف اوقات فراغت می‌باشد.

طرح مسئله:

چگونگی گذران اوقات فراغت و برنامه‌ریزی برای آن امروزه یکی از مسائل اساسی در کشورهای مختلف به شمار می‌رود. از بعد اجتماعی چگونگی گذران اوقات فراغت می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در وضعیت اجتماعی جامعه داشته باشد و باعث کاهش آسیب‌های اجتماعی یا تشدید آن شود. از بعد اقتصادی نیز اوقات فراغت و چگونگی گذران آن می‌تواند اثر قابل توجهی بر رشد و توسعه اقتصادی یا عدم رشد و توسعه اقتصادی داشته باشد. با توجه به تاثیر متقابل اوقات فراغت بر ابعاد مختلف جامعه، نگرشها و رویکردهای مختلفی به آن وجود دارد. نگرشها و رویکردهای مختلف به اوقات فراغت به عوامل گوناگونی بستگی دارد. شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی حاکم بر جوامع و اولویتها و ارزشهای مورد توجه در شکل‌گیری نگرشها و اتخاذ رویکردهای متفاوت به اوقات فراغت موثر است. استفاده مطلوب از اوقات فراغت و برنامه‌ریزی مناسب در جهت گذران بهینه این اوقات به نحوی که حداکثر بهره‌وری از این زمانها بدست آید و جامعه از اثرات مطلوب آن بهرمنند شود، نیازمند اتخاذ راهبرد مناسب می‌باشد.

نگرش مناسب به اوقات فراغت بویژه در ارتباط با جوانان و رویکرد مناسب به آن باید با در نظر گرفتن شرایط، ارزشها و اولویتهای حاکم بر جامعه، ویژگیهای مشترک گذران اوقات فراغت جوانان و تفاوتهای جوامع و مناطق مختلف صورت گیرد. بدیهی است که رویکرد مناسب می‌تواند به موفقیت برنامه‌ها در این زمینه و در نتیجه بهبود شرایط جامعه کمک نماید. بر این اساس در این مقاله رویکردهای مختلف به اوقات فراغت در جهت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مطلوب از بعد نظری مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

تعریف اوقات فراغت:

از اوقات فراغت تعاریف مختلفی ارائه شده است و اساساً درباره تعریف واحدی از آن اتفاق نظر وجود ندارد. اشاره به برخی از این تعاریف که بیانگر نحوه نگرش به

موضوع می‌باشد، می‌تواند نقش‌هایی که دیدگاه‌های مختلف برای اوقات فراغت قائل هستند و رویکردهای مختلف به آن را روشن سازد.

اوقات فراغت موضوع مشترک تمامی جوامع و بین تمامی اقشار جامعه است که زن و مرد، پیر و جوان و فقیر و غنی را در برمی‌گیرد. در جوامع کنونی و شیوه زندگی معاصر بخشی از عمر و زندگی همه انسانها را زمانهایی تشکیل می‌دهند که انسان بدون داشتن وظیفه و مسئولیت مشخص، براساس میل و علاقه‌اش آن را می‌گذراند.

البته از گذشته موضوع اوقات فراغت و چگونگی سپری کردن اوقات مختلف زندگی انسان یک از مسائل در اکثر جوامع بوده است. چنانکه پلوتار^۱ فیلسوف و مورخ بزرگ یونانی گفته است: زندگی دارای سه بخش است، اول بخش عملی آن، دوم بخش اندیشیدن، غور و تعمق کردن و بالاخره، بخش سوم که لذت بخش بودن آن است (Matsuda, y. and others 1990,13). دو مازیه^۲ جامعه‌شناس فرانسوی یکی از کاملترین تعاریف اوقات فراغت را ارائه داده است. وی معتقد است که: اوقات فراغت مجموعه فعالیت‌های است که شخص پس از ارزشیابی از تعهدات و تکالیف شغلی، خانوادگی و اجتماعی با میل و اشتیاق به آن می‌پردازد و غرضش استراحت، تفریح، توسعه دانش یا به کمال رساندن شخصیت خویش، یا به ظهور رساندن، استعدادها، خلاقیت‌ها و بالاخره مشارکت آزادانه در اجتماع است (آلن بیرو، ۱۳۷۰: ۲۰۲). ژوفر دو مازیه معتقد است که: فراغت مانند سایر پدیده‌های اجتماعی در معرض عمل نیروهای اجتماعی قرار دارد. از آنجا که فراغت یک فعالیت است، مانند هر فعالیت دیگر به روابط اجتماعی و بنابراین وظایف میان افراد بستگی دارد.

گروه بین‌المللی جامعه‌شناسی، اوقات فراغت را اینگونه تعریف می‌کند: مجموعه‌ای از اشتغالات، که فرد با رضایت خاطر، برای استراحت یا برای تفریح و یا به منظور توسعه آگاهی‌ها یا فراگیری غیرانتفاعی و مشارکت اجتماعی، داوطلبانه بعد از رهایی از الزامات شغلی، خانوادگی و اجتماعی بدان می‌پردازد (یوسفی، ۱۳۷۵: ۷۷). اگوست

1- Polotar

2 - Dumazdeiei

کنت^۱ معتقد است لحظات فراغت در واقع همان امکان توسعه و پیشرفت انسان است و به نظر مارکس اوقات فراغت فضای رشد و پیشرفت انسان است (بهنام و راسخ، ۱۳۴۸: ۲۹۱).

با جمع‌بندی تعاریف مختلف می‌توان اینگونه تعریف کرد: اوقات فراغت زمانی است که در اختیار خود انسان است و فرد به دلخواه خود می‌تواند آن را هزینه نماید. اگر به این نکته توجه نماییم که امروزه توسعه را عبارت از اختلاف سرعت و زمان در حرکت به جلو تعریف می‌نمایند. اهمیت مدیریت زمان‌های آزاد افراد به نحوی که بیشترین رضایتمندی را برای هر فرد تأمین نماید، مشخص می‌شود. در چنین حالتی بدیهی است که رضایتمندی افراد از چگونگی گذران اوقات فراغت فرد پیامدهای مثبتی را برای جامعه به همراه دارد.

اوقات فراغت بستر مطلوبی برای جریان مطلوب روند شخصیت و پرورش وجود، یا زمینه همواری است برای بروز اختلاف رفتاری، انحرافات و بزهکاری‌های اجتماعی (افروز، ۱۳۷۰: ۱۲۴). این اوقات در زمینه‌های مختلف «بهداشت روانی» خلاقیت و نوآوری، توسعه مهارت‌های شناختی و شکوفایی استعدادها، تقویت مهارت‌های حسی و حرکتی، اصلاح رفتار و تعالی شخصیت نسل جوان می‌تواند نقش داشته باشد. چنانکه عدم توجه به آن می‌تواند تهدیدهایی جدی را متوجه این قشر و جامعه نماید.

با بررسی تعاریف مختلف از اوقات فراغت که از دیدگاه‌های مختلف به آن پرداخته‌اند؛ می‌توان آنها را به این گونه دسته‌بندی کرد:

- ۱- برخی از تعاریف به ویژگی‌های اوقات فراغت اشاره نموده، برخی دیگر اهداف اوقات فراغت و گروهی آثار و نتایج آن را مورد توجه قرار داده‌اند. همچون:
 - زمان‌هایی که فرد فارغ از وظایف اجتماعی، شغلی و خانوادگی است. یا زمانهایی که در جهت تعالی و پیشرفت انسان بکار می‌رود.
 - استفاده از اوقات فراغت برای افزایش دانش و مهارت شغلی.
 - استفاده از اوقات فراغت برای انجام فعالیت‌های اقتصادی.

- ۲- گروهی از تعاریف علاوه بر ویژگی‌های اوقات فراغت به کارکردها و نتایج آن نیز اشاره نموده‌اند: مانند تعریف دومازیه و انجمن بین‌المللی جامعه‌شناسی؛

جامعه‌شناسان برای فراغت به معنی امروزی دو شرط قائلند: اول آنکه فعالیت باشد فارغ از اجبارهای اجتماعی، مذهبی و عمومی که در آن نوعی گزینش یا انتخاب آزاد مطرح است. دوم آنکه کاری که از آن فرد، معیشت خود را تأمین می‌کند از سایر فعالیت‌ها جدا باشد (پزشکیان، ۱۳۵۴: ۲۷). رایزمن^۱ فراغت را به عنوان ارزش تمدن، به عنوان وسیله‌رهایی، رشد و شکوفایی شخصیت و خلاقیت در چهارچوب تحت سلطه مصرف توده وار تلقی می‌کند (اسدی، ۱۳۵۲: ۵).

به هر حال بررسی تعاریف و نظریات در مورد اوقات فراغت نشان می‌دهد که، نقش‌های مختلفی را برای آن قائلند و دیدگاه‌های مختلف با توجه به زاویه نگاه خود به موضوع بر برخی از جنبه‌های آن تأکید می‌نمایند. از آنجاییکه رویکردهای مختلف به موضوع اوقات فراغت بویژه اوقات فراغت جوانان متأثر از نقشی است که برای این زمان‌ها تصور می‌شود، اشاره به نقش‌های عمده مورد انتظار از اوقات فراغت می‌تواند به شناسایی رویکردهای مختلف کمک نماید.

نقش و کارکردهای اوقات فراغت:

دو مازیه به منظور شناخت مفهوم فراغت سه کارکرد برای آن بیان نموده است که عبارتند از:

۱- **تأمین استراحت:** که نقش آن رفع خستگی، جبران صدمات جسمی و روانی ناشی از هیجان‌ات مداوم کاری و وظایف گوناگون اجتماعی و اقتصادی است (عصاره، ۱۳۷۷: ۳۱).

۲- **تفریح و کم کردن کسالت:** که نقش آن رهانیدن انسان از کسالت ناشی از یکنواختی و انجام وظایف روزانه است.

۳- **رشد شخصیت فردی و اجتماعی:** می‌توان گفت که موارد یک و دو بر بازسازی نیروی انسانی و تجدید قوای نیروی مولد و بزرگسال جامعه تأکید دارد و مبنای رویکرد اقتصادی به اوقات فراغت است. افراد باید از اوقات فراغت خود به نحو مطلوبی بهره‌مند شوند تا بتوانند انرژی لازم را برای انجام وظایف شغلی خود بازیابند. در حالیکه مورد سوم بر آماده‌سازی نسل جوان برای بر عهده گرفتن

وظایف اجتماعی و اقتصادی تأکید دارد و مبنای رویکرد اجتماعی و آسیب‌شناختی به اوقات فراغت است.

علاوه بر سه نقش فوق باید نقش فکری و فرهنگی را هم به آن افزود. اوقات فراغت مناسب‌ترین شرایط برای رشد و ارتقاء فرهنگ عمومی را فراهم می‌کند. چنانکه تاگور^۱ اندیشمند هندی «تمدن بشری را نتیجه استفاده دولت از اوقات فراغت می‌داند (کوهستانی، ۱۳۷۸: ۶۷).

نقش‌های مختلف و آثار و نتایج اوقات فراغت از دیدگاه‌های مختلف و تحت تأثیر شرایط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی متفاوت را می‌توان به صورت زیر خلاصه کرد:

۱- اوقات فراغت و بهداشت روانی، جسمی و تقویت مهارت‌های حسی و حرکتی: اکثر صاحب‌نظران و اندیشمندان یکی از مهمترین آثار و نتایج اوقات فراغت را تأمین بهداشت روانی فرد، جبران صدمات جسمی و روانی ناشی از هیجانات مداوم کار و انجام وظایف گوناگون می‌دانند. نقش بازسازی و بازیابی توان جسمی و روحی افراد یکی از مهمترین نقش‌هایی است که برای آن قائلند.

۲- اوقات فراغت و توسعه مهارت‌های شناختی و شکوفایی استعدادها: اوقات فراغت مناسب‌ترین فرصت را برای توسعه مهارت‌های شناختی و شکوفایی استعدادهای فردی فراهم می‌نماید. بسیاری از اندیشمندان و صاحب‌نظران علوم تربیتی و اجتماعی بر نقش اوقات فراغت در شکوفایی خلاقیت‌ها تأکید داشته و معتقدند که؛ انسانها هنگام اشتغال به فعالیت‌های آزاد، یعنی گذران اوقات فراغت قابلیت‌های مردمی خود را نشان می‌دهند و استعدادهای ویژه و قدرت خلاقه خود را ظاهر می‌سازند. چنانکه دو مازیه یکی از اهداف و نتایج زمان‌های فراغت را به ظهور رساندن استعدادها و خلاقیت‌های فرد می‌داند و دنیس گیور^۲ در این رابطه می‌گوید: اوقات فراغت فرصتی به فرد می‌دهد تا انرژی خود را آزاد کند و به خلاقیت‌ها و خود شکوفایی نایل شود (نبوی و نکایی، ۱۳۷۶: ۵۸).

۳- اوقات فراغت و تعالی شخصیت:

زمان‌های فراغت و رهایی به عنوان مناسب‌ترین فرصت به انسان این امکان را می‌دهد تا رفتار فردی و اجتماعی خود را مورد ارزیابی و ارزشیابی قرار دهد. این نقش اوقات فراغت که فرصتی برای بازنگری افراد به عملکرد خویش فراهم می‌سازد، جایگاه مهمی در پالایش اجتماعی جامعه و کارآیی اقتصادی آن دارد.

۴- اوقات فراغت و آسیب‌پذیری اجتماعی:

بررسی نشان می‌دهد که بین مدت و زمان اوقات فراغت و آسیب‌های اجتماعی رابطه وجود دارد. عدم توجه به اوقات فراغت، عدم برنامه‌ریزی و عدم استفاده مطلوب از این اوقات با میزان آسیب‌پذیری اجتماعی بویژه در مورد نسل جوان رابطه دارد. بررسی‌های انجام گرفته در ارتباط با بزهکاری کودکان و نوجوانان نشان می‌دهد که در بسیاری از موارد آسیب‌پذیری‌های اجتماعی این گروه با اوقات فراغت همبستگی بالایی دارد (مینایی، ۱۳۶۴: ۷۶).

۵- اوقات فراغت و رشد فرهنگ عمومی:

عده‌ای از صاحب‌نظران بر این عقیده‌اند که فعالیت‌های اوقات فراغت در نهایت موجب رشد و توسعه فرهنگی در جامعه می‌شود. در اثر فعالیت‌های سالم، از جمله کتابخوانی، فعالیت‌های هنری، شرکت در اردوهای جمعی، انجام فعالیت‌های جسمانی و ورزشی و سایر فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی نه تنها از تلف شدن اوقات فراغت و زمینه‌های مناسب بزهکاری اجتماعی می‌کاهد، بلکه باعث اشاعه فرهنگ عمومی توسعه فرهنگی و افزایش نشاط و سرزندگی در جامعه می‌شود (عصاره، ۱۳۷۷: ۳۳).

رویکردهای مختلف به اوقات فراغت جوانان:

رویکردهای مختلف به اوقات فراغت بطور عام و خط و مشی اتخاذ شده نسبت به اوقات فراغت جوانان به طور خاص تحت تأثیر عوامل گوناگونی همچون عوامل اقتصادی، اجتماعی، ساختار جمعیتی، نظام حکومتی، میزان و مدت اوقات فراغت، اهداف و آرمانها و شرایط حاکم بر جوامع قرار دارد. مثلاً از نظر اقتصادی توجه به گذارن اوقات فراغت و سیاست‌گذاری در زمینه آن به لحاظ توجه به تولید بیشتر و سود افزونتر مورد توجه است و از نظر جامعه‌شناختی توجه به نحوه گذران

اوقات فراغت برای جلوگیری از انحراف و آسیب‌های اجتماعی اهمیت می‌یابد و روانشناسان و علمای تعلیم و تربیت نحوه گذران اوقات فراغت را عاملی برای رشد شخصیت، شکوفایی خلاقیت و استعدادها می‌دانند و عامل مهمی در بعد پرورشی و تربیتی تلقی می‌کنند (برازنده، ۱۳۷۵: ۷). نظام‌های حکومتی، خط و مشی‌های سیاسی حاکم و ارزشها و ایدئولوژی غالب بر جوامع در انتخاب رویکرد مناسب نسبت به اوقات فراغت مؤثر است. نظام‌های با جهت‌گیری ایدئولوژیک خاص یا نظامهای قطبی سعی در جهت دادن به اوقات فراغت جوانان به منظور القاء الگوهای تربیتی مورد نظر خود را دارند و در نظامهای دمکراتیک رویکرد به اوقات فراغت در جهت گسترش مشارکت عمومی، جامعه‌پذیری و مسئولیت‌پذیری جوانان است.

میزان و مدت اوقات فراغت، سهم جوانان در ساختار جمعیتی، نحوه نگرش به جوانان، مسئله جنسیت و جایگاه مشارکت مردمی از عناصر کلیدی در اتخاذ رویکردهای مختلف به اوقات فراغت می‌باشد.

میزان اوقات فراغت:

مقدار اوقات فراغت نشان‌دهنده میزان فعالیت‌های اجباری روزانه نیز می‌باشد، کمیت اوقات فراغت می‌تواند در تنوع برنامه‌های فراغت و کیفیت آنها نقش مؤثر داشته باشد. آگاهی از مقدار اوقات فراغت برای برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران امور فرهنگی و اجتماعی جامعه از ضروریات اجتناب‌ناپذیر است. طبق نتایج حاصل از تحقیقات مختلف مقدار اوقات فراغت در گروه‌های اجتماعی مختلف به شرح جدول زیر برآورد شده است (عصاره، ۱۳۷۷: ۳۰):

جدول ۱- میزان اوقات فراغت در گروه‌های مختلف اجتماعی

مقدار اوقات فراغت گروه‌های مختلف اجتماعی	میانگین ساعات فراغت روزانه	کل ساعات فراغت روزانه	درصد ساعات فراغت سالانه
مقدار اوقات فراغت دانش‌آموزان	۴-۶	۱۹۲۰	۲۲
مقدار اوقات فراغت نوجوانان ۱۱ تا ۱۴ سال	۲,۵	۹۱۲	۱۰,۴
مقدار اوقات فراغت گروه سنی زیر ۲۵ سال	+۲	۱۰۹۵	۱۲,۵
مقدار اوقات فراغت جوانان ۲۵ تا ۲۹ سال	۲	۱۰۹۵	۱۲,۵
مقدار اوقات فراغت انسان در تحقیقات جامعه‌شناسی	۵	۱۸۲۵	۲۱
مقدار اوقات فراغت سالانه در ایران	۶	۲۱۶۰	۲۵

براساس نتایج بدست آمده از یک مطالعه در خصوص مدت اوقات فراغت هر فرد جوان به طور متوسط ۱۷۱ دقیقه (حدود ۳ ساعت) وقت فراغت دارد.

نحوه نگرش به جوانان و تعریف جوانی:

در منشور ملی خط و مشی‌های مربوط به جوانان سوئد در سال ۱۹۹۸ این موضوع به صورت این سؤال مطرح شده است که آیا خط و مشی‌های مربوط به جوانی در جهت کمک به جوانان برای جوان بودن است یا برعکس هدف آن کوتاه کردن دوره جوانی از طریق کمک به جوانان است تا در حوزه‌های مختلف دنیای بزرگسالان استقرار یابند. به عبارت دیگر در تشریح این دو گزینه می‌توان اینگونه بحث کرد که آیا هدف برنامه‌ها و خط و مشی مربوط به دوره جوانی، توسعه دوره جوانی یا پایان دادن به آن و یا حداقل کوتاه کردن این دوره است.

سؤال بعدی که مطرح می‌شود و در تعیین خط و مشی و رویکردهای مناسب نسبت به اوقات فراغت جوانان مطرح می‌باشد، این است که آیا جوانی یک مرحله از زندگی یا یک طبقه اجتماعی است؟ اتخاذ خط و مشی مناسب در ارتباط با اوقات فراغت جوانان بستگی به پاسخ به این پرسشها و تعریف جوانی دارد. در مواردی که دوره جوانی یک دوره انتقالی از زندگی بین دوره کودکی و بزرگسالی فرض می‌شود، بطور آشکاری رویکردها در جهت آماده‌سازی نسل جوان برای ورود آنها به دنیای بزرگسالان قرار می‌گیرد. در عوض در مواردی که جوانی بعنوان یک طبقه اجتماعی دیده می‌شود، توجه به شرایط اجتماعی در خلال دوره جوانی مورد توجه قرار می‌گیرد، در چنین نگرشی جوانان بعنوان یک نسل دیده می‌شوند که باید ارتباط بین نسل‌ها و اثرات اقتصادی و سیاسی آن به حساب آیند.

اگر جوانان بعنوان یک طبقه اجتماعی در نظر گرفته شوند، سؤالات اصلی در مورد حقوق جوانان خواهد بود. از جمله اینکه حقوق جوانان برای رشد در شرایط خوب چیست؟ یا به عبارت دیگر چه خط و مشی‌هایی در جهت فراهم کردن شرایط برای رشد و تعالی جوانان باید دنبال شود؟ حقوق جوانان برای دسترسی به آموزش خوب، گذران مطلوب اوقات فراغت و حقوق آنان برای تأثیر گذاشتن بر رویکردها و خط و مشی‌های مربوط به جوانی چیست؟ پاسخ به این پرسشها از موضوعات اساسی و کلیدی در منشور ملی درباره امور جوانان سوئد و رویکردها و رویه‌های انجمن ملی جوانان بویژه در رابطه با اوقات فراغت و جوانان است. رویکردها و خط و

مشیهایی که جوانی را به عنوان یک مرحله گذار در نظر می‌گیرند. معمولاً نسل جوان را کم‌اهمیت‌تر و کم‌ارزش‌تر از نسل بزرگسال در نظر می‌گیرند. در چنین رویکردی باید به این مسئله توجه شود که نسل جوان امروز با شرایط متفاوتی نسبت به نسل جوان دیروز روبرو است و در برنامه‌های آماده‌سازی جوانان برای جایگزینی نسل بزرگسال این مسئله مورد توجه قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر رویکرد به مسئله جوانان در چنین نگرشی بر مبنای این اصل است که تجربه‌هایی که برای نسل پیشین معتبر بوده‌اند ممکن است امروز و برای نسل حاضر کاملاً معتبر نباشد.

در رویکرد به مسئله جوانان و اوقات فراغت آنان، هر دو نگرش یا تعریف فوق از جوان و جوانی می‌تواند در کنار هم قرار بگیرند و شاید بتوان گفت که رویکرد مناسب رویکردی است که الزاماً هر دو نگرش را شامل شود. چنانکه در منشور ملی جوانان سوئد بر این مسئله تأکید شده است که رویکرد به موضوع جوانان نمی‌توانست براساس یکی از دو روش فوق استوار باشد و هر دو تعریف در اتخاذ خط و مشی مناسب مورد توجه قرار گرفته‌اند (National youth policy: 1998).

نگرشی جنسیتی به اوقات فراغت جوانان:

از جمله فاکتورهای دیگری که در اتخاذ رویکرد مناسب به اوقات فراغت مؤثر است، نگاه جنسیتی به اوقات فراغت جوانان است. تفاوت‌های دو جنس از نظر فیزیکی، روحی، روانی، آسیب‌پذیری و وظایفی که باید در اجتماع بر عهده گیرند و برای آن آماده شوند از جمله عوامل مؤثر بر انتخاب خط و مشی‌های مختلف نسبت به اوقات فراغت جوانان است. این مسئله آنقدر اهمیت دارد که حتی در منشور ملی دوره جوانی در سوئد یا در بررسی خدمات جوانی در سال ۲۰۰۱ در ادینبورگ انگلیس به عنوان یک عامل مهم در اتخاذ خط و مشی مربوط به دوره جوانی و جوانان مورد توجه قرار گرفته است. به عبارت دیگر مسئله جنسیت حتی در جوامعی که در بسیاری از موارد تفکیکی بین دو جنس قائل نمی‌شوند، عامل مهمی در اتخاذ رویکرد مناسب به اوقات فراغت است و البته این نگاه جنسی در جهت احقاق برابری جنسیتی با در نظر گرفتن تفاوت‌های دو جنس می‌باشد نه در جهت برتری قائل شدن برای یک جنس خاص (Review of youth services 2001 in Edinburgh 2001).

نحوه گذراندن اوقات فراغت جوانان:

نحوه سپری کردن اوقات فراغت در بین جوانان و گرایش آنها به گذراندن اوقات فراغت در زمینه‌های مختلف در اتخاذ رویکرد و خط و مشی مناسب مؤثر است. البته چگونگی گرایش به گذراندن اوقات فراغت با شرایط اجتماعی و اقتصادی جوامع نیز ارتباط دارد. برای مثال در پاسخ به این سؤال که جوانان چگونه ایام فراغت خود را می‌گذرانند؟ در ادینبورگ برخی از نتایج به این شرح بوده است:

جدول ۲- نحوه سپری کردن اوقات فراغت جوانان در ادینبورگ

بندرت یا هرگز	اغلب بیش از یک بار در ماه	چگونگی گذران اوقات فراغت
۸ درصد	۸۹ درصد	رفتن به خانه دوستان
۱۵ درصد	۸۱ درصد	سپری کردن ایام در بیرون از خانه
۲۸ درصد	۶۸ درصد	ماندن در خانه
۳۴ درصد	۶۲ درصد	رفتن به پارک
۳۷ درصد	۵۲ درصد	حضور در کلوپ و تیم ورزشی
۸۱ درصد	۱۳ درصد	شرکت در پروژه‌های مربوط به جوانان
۸۱ درصد	۱۲ درصد	مراجعه به کلیه و مکان‌های مذهبی
۸۸ درصد	۷ درصد	مراجعه به موزه یا گالری‌های هنری

منبع: Youth scope – Edinburgh 2001

در هر صورت بررسی چگونگی اوقات فراغت جوانان در جوامع مختلف نشان می‌دهد که فعالیت‌های عمده جوانان در این زمان‌ها دارای مشخصات مشترک زیر می‌باشد:

جوانان گرایش به انجام فعالیت‌هایی دارند که فرصت‌های اجتماعی (مانند بودن با دوستان) را برای آنها فراهم می‌کند.

جوانان گرایش به انجام فعالیت‌هایی دارند که کمترین برخورد را با فعالیت‌های بزرگسالان داشته باشد. یا به عبارت دیگر بزرگسالان مزاحم گذراندن اوقات آنها نشوند و کمترین دخالت را داشته باشند.

فعالیت‌هایی مورد توجه قرار می‌گیرند که جوانان بیشترین قدرت را در انتخاب آنها دارند.

بنابراین تفاوت در چگونگی گذران اوقات فراغت جوانان و اصول مشترک حاکم بر آن از جمله عواملی است که در اتخاذ خط و مشی و رویکرد مناسب به اوقات فراغت جوانان باید مورد توجه قرار گیرد.

عوامل دیگری همچون تفاوت‌های محلی و منطقه‌ای، نقش مشارکت مردمی، ساختار سازمانی و ارتباط بین بخشی و ... از جمله عوامل مؤثر در انتخاب رویکرد مناسب به اوقات فراغت می‌باشد که به لحاظ اختصار در این نوشتار جای پرداختن به آنها نیست. با توجه به مجموعه این عوامل رویکردهای مختلف به اوقات فراغت را می‌توان به شرح زیر بیان کرد:

- ۱- رویکرد اقتصادی
- ۲- رویکرد اجتماعی
- ۳- رویکرد آسیب شناختی
- ۴- رویکرد جنسیتی
- ۵- رویکرد مشارکتی
- ۶- رویکرد منطقه‌ای

۱- رویکرد اقتصادی

رویکرد اقتصادی به اوقات فراغت در رابطه با جوانان در واقع همان نگرش به دوره جوانی بعنوان مرحله گذار از کودکی به بزرگسالی است و بنابراین از فرصت‌های این دوره بایستی برای آموزش وظایفی که نسل جوان در آینده بر عهده می‌گیرد، استفاده شود. در ارتباط با نسل بزرگسال توجه به باز سازی توان نیروی انسانی، تأمین سلامت جسمی و روحی در جهت افزایش کارآیی نیروی انسانی مورد توجه می‌باشد و خط مشی اصلی در رابطه با اوقات فراغت براساس افزایش بهره‌وری اقتصادی است.

به نظر پترسون^۱ و درایور^۲ به دو طریق می‌توان آثار و فواید فراغت را اندازه‌گیری کرد. یکی روش اقتصادی و دیگری روش غیراقتصادی است. در روش اقتصادی فایده و ارزش اقتصادی حاصل از اثرات مشارکت در اوقات فراغت و امور مختلف آن اندازه‌گیری می‌شود. در زمینه اندازه‌گیری فواید و آثار غیراقتصادی ملاک مورد استفاده رفتاری است که فرد استفاده‌کننده از اوقات فراغت در جستجوی آن

1- Peterson

2- Deriver

است. یا به عبارتی میزان رضایتمندی فرد از نحوه گذران اوقات فراغت و اندازه‌گیری تغییر رفتار در نتیجه استفاده از اوقات فراغت (برازنده‌تر، ۱۳۷۵: ۷).

۲- رویکرد اجتماعی

رویکرد اجتماعی به اوقات فراغت جوانان در واقع نگرش به دوره جوانی و جوان بعنوان یک طبقه اجتماعی است. در این رویکرد افراد از طریق استفاده بهینه از اوقات فراغت، کسب آموزش، ارتقاء دانش و آگاهی نسبت به حقوق خود آگاه می‌شوند. ضمن اینکه کارکرد مهم دیگر اوقات فراغت فرایند اجتماعی شدن و جامعه‌پذیری نسل جوان است. در مورد نسل بزرگسال نیز بهبود رفتار و ارتقاء شخصیت افراد که به تعادل و آرامش جامعه کمک می‌کند، ملاک رویکرد اجتماعی است.

۳- رویکرد آسیب شناختی

رویکرد آسیب‌شناختی بیشتر بر آن نقشهایی از اوقات فراغت تأکید دارد که افراد بویژه جوانان را از آسیب‌پذیری اجتماعی مصون نگه می‌دارد یا درجه آسیب‌پذیری را کاهش می‌دهد.

در این رویکرد پر کردن مطلوب اوقات فراغت نه تنها از انحرافات اخلاقی و شخصیتی جلوگیری می‌کند، بلکه می‌تواند باعث رشد و شکوفایی استعدادهای نهفته آدمی گردد و نتیجه طبیعی آن تعدیل گرایش‌های قشر فعال جامعه (جوانان) به سوی مضرات است (افروز، ۱۳۷۰: ۱۴۲).

چنانکه پیشتر اشاره گردید نظام‌های حکومتی بر اساس خط و مشی و ایدئولوژی حاکم بر آنها ممکن است به این رویکرد توجه بیشتری داشته باشند. چنانکه مثلاً نظام‌های دیکتاتوری به تفریحات سازمان یافته و اجباری علاقه زیادی نشان می‌دهند (عبادی، ۱۳۷۹: ۴۹).

۴- رویکرد جنسیتی به اوقات فراغت

رویکرد جنسیتی به اوقات فراغت بیشتر در کشورهایی است که حقوق زنان بطور نسبی به رسمیت شناخته شده و زنان از حقوق بیشتری برخوردارند و تبعیض‌های جنسیتی یک هنجار در جامعه به شمار نمی‌رود. در رویکرد جنسیتی دو خط و مشی

اساسی دنبال می‌شود. یکی فراهم کردن شرایط و فرصت‌های برابر برای استفاده مناسب از اوقات فراغت برای هر دو جنس و دیگری در نظر گرفتن تفاوت‌های جنسیتی در برنامه‌ریزی‌های مربوط به اوقات فراغت.

۵- رویکرد مشارکتی

در این رویکرد بویژه در رابطه با نسل جوان برقراری فرایند اجتماعی شدن، مسئولیت‌پذیری و حس همدردی بین نسل جوان می‌باشد. از اوقات فراغت بعنوان فرصتی برای آموزش زندگی جمعی و مشارکت گروهی استفاده می‌شود. نظام‌های حکومتی دموکراتیک و نظام‌هایی که مردم در فرایند اداره جامعه مشارکت فعال دارند، معمولاً به این رویکرد توجه خاص دارند. به عنوان یکی از برجسته‌ترین اشکال مدرن مشارکت جوانان، می‌توان از پدیده سازمان‌های غیردولتی نام برد (تاج مزینانی، ۱۳۸۲: ۱۴۶). این سازمانها نقش مهمی در سازماندهی گذران اوقات فراغت، جامعه‌پذیری و دنبال کردن اهداف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی با استفاده از اوقات فراغت جوانان می‌توانند بر عهده گیرند.

۶- رویکرد منطقه‌ای به اوقات فراغت

در این رویکرد تفاوت‌های منطقه‌ای در چگونگی گذران اوقات فراغت و برنامه‌ریزی‌های مربوط به آن لحاظ می‌شود. ضمن اینکه از این تفاوت‌ها برای تدوین مناسب برنامه‌های گذران اوقات فراغت نیز استفاده می‌گردد.

نتیجه‌گیری:

اوقات فراغت بخشی مهم از ثروت ملی در هر جامعه به شمار می‌رود، که نحوه برخورد با آن همانند نحوه استفاده از سایر سرمایه‌های مادی و مفهومی است. در صورتیکه با یک نگرش منطقی و خط و مشی صحیح با در نظر گرفتن شرایط جامعه به اوقات فراغت توجه شود و برنامه‌ریزی دقیقی در مورد آن به اجرا گذاشته شود طبیعتاً جامعه از آثار مثبت آن بهره‌مند خواهد شد. در چنین حالتی با جامعه‌ای روبرو خواهیم بود که نیروی انسانی از کارآیی بالاتری برخوردار است و به دنبال آن بهره‌وری در تمامی بخش‌ها بالاتر خواهد بود. میزان نابهنجاری‌ها، کجروی‌ها و

آسیب‌های اجتماعی پایین‌تر است و جامعه از سلامت روحی و روانی و شادابی فیزیکی بیشتری برخوردار است.

این مسئله یعنی بهره‌برداری مناسب از اوقات فراغت را زمانیکه به جوانان تعمیم دهیم، اهمیت آن به توان دو می‌رسد. چرا که نسل جوان و نوجوان در هر جامعه ذخیره اجتماعی و اقتصادی آن جامعه و تعیین‌کنندگان سرنوشت آینده آن به شمار می‌روند و بدیهی است هر چه این نسل از دانش و آگاهی بالاتری برخوردار باشد و توان جسمی و روحی بهتری داشته باشد، آن جامعه با مشکلات کمتری در آینده روبرو خواهد بود. اگر به اهمیت اوقات فراغت به توان دو سهم جمعیتی گروه سنی جوانان و نوجوانان را نیز اضافه کنیم، اهمیت اوقات فراغت جوانان به توان سه در کشورهای در حال توسعه و از جمله جامعه ما روشن می‌گردد. بدیهی است موضوعی با این درجه از اهمیت نیازمند توجه خاص، شناخت درست و برنامه‌ریزی دقیق دارد و عدم توجه کافی به آن و نداشتن برنامه‌های صحیح در مورد آن به معنی از دست دادن فرصت‌ها، سرمایه ملی، روبروشدن با مشکلات اجتماعی و اقتصادی بیشتر و در نتیجه توسعه نیافتگی خواهد بود.

منابع و مأخذ

منابع فارسی

- ۱- بیرو، آلن (۱۳۷۰). فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، صفحه ۲۰۲.
- ۲- یوسفی، باقر (۱۳۷۵). چگونگی گذران اوقات فراغت، فصلنامه مدیریت در آموزش و پرورش، سال چهارم، شماره ۱.
- ۳- بهنام، جمشید و راسخ، شاپور (۱۳۴۸). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی ایران. انتشارات خوارزمی.
- ۴- افروز، غلامعلی (۱۳۷۰). هنگامه‌های فراغت، زمینه‌ساز بهداشت روانی و بستر خلاقیت‌ها، ماهنامه پیوند، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان آموزش و پرورش، شماره ۱۴۲.
- ۵- کوهستانی، حسینعلی و خلیل‌زاده امینیان، علی‌اصغر (۱۳۷۸). پژوهشی در فراغت و راه‌های بهره‌وری از آن، انتشار دانشگاه مشهد.
- ۶- پزشکیان، نسرين (۱۳۵۴). رابطه گذران اوقات فراغت با بزهکاری نوجوانان کانون اصلاح و تربیت، پایان‌نامه کارشناسی.
- ۷- اسدی، علی (۱۳۵۲). فراغت، تعاریف، دیدگاه‌ها، سمینارهای ملی رفاه اجتماعی، سازمان برنامه و بودجه.
- ۸- عصاره، علیرضا (۱۳۷۷). خانواده و ضرورت توجه به اوقات فراغت فرزندان، ماهنامه پیوند، شماره ۲۲۵.
- ۹- نبوی، محمد و نکایی، محمود (۱۳۷۶). استراحت و تمدد اعصاب، ماهنامه پیوند، انجمن اولیا و مربیان، شماره ۲۱۹.
- ۱۰- مینایی، ابوالقاسم (۱۳۶۴). بررسی علل سازگاری نوجوانان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- ۱۱- برازنده‌تر، علیرضا (۱۳۷۵). عوامل مؤثر بر گذران اوقات فراغت کارمندان بانک مرکزی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۱۲- تاج مزینانی، علی‌اکبر (۱۳۸۲). مشارکت سیاسی جوانان، ابعاد و پویایی‌ها، فصلنامه مطالعات جوانان، شماره پنجم، زمستان ۱۳۸۲.

۱۳- عبادی، سلمان. (۱۳۷۹). گذران اوقات فراغت دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه منطقه هندیجان و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه فوق لیسانس، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.

منابع لاتین

- 1- Tid Ny. Taker Nya .(1998). **Review of National youth Policy- the Summery of the Swedish National Report- Ungdomsstyrelsen.**
- 2- The city of Edinburgh .(2001). **youth Scope، Review of youth Services 2001** (An overview of Studies gaining the views of young people in Edinburgh. December.
- 3- Jill Mehlbye، Pauline Hagensen and Tue Halgreen .(August 2000). **Young people's transition from basic school to youth education -** about young Danes and young people from ethnic minorities.
- 4- Elke Zeijl، Manuela Du Bois-Reymond، Yolanda Te Poel .(2002). **Young Adolescents'Leisure Patterns**, University of Lei den.
- 5- Child accident prevention trust .(2001). **Taking chances: the lifestyles and leisure risk of young people, Project Summary.**
- 6- Helen Berry .(January 2002). **Young People's Access to Social، Cultural and Leisure Opportunities، First in Series**, Action Required for Youth Inclusion in Edinburgh، commissioned by EYSIP.
- 7- Matsuda، y. Akuto، H .(1990). **Sport Science Review**. No13. Jan p35.